03

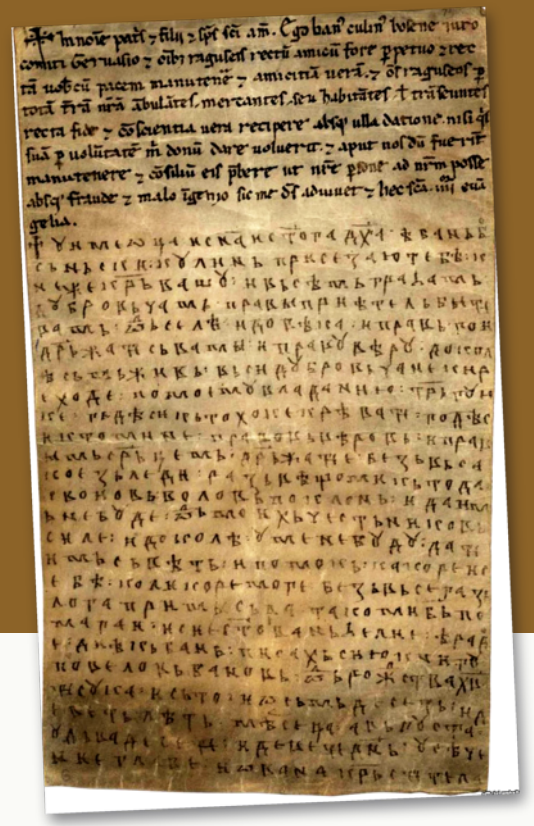

O bosanskom jeziku

Od Povelje Kulina bana do danas

Osam stoljeća pisane riječi: jezik koji je nosio ime svoje zemlje i kad su mu ga htjeli oduzeti.

POVELJA KULINA BANA, 1189.

Antika | Srednji vijek | Osmansko doba | Austro-Ugarska | Jugoslavija | BiH od 1992.

PRIREDIO ABDULAH DAUL

JEZIK KOJI NOSI IME ZEMLJE

Bosanski jezik je južnoslavenski standardni jezik zasnovan na štokavskom narječju, s ijekavskim izgovorom. Službeni je jezik u Bosni i Hercegovini, a u Crnoj Gori, Srbiji, Hrvatskoj, Sjevernoj Makedoniji i na Kosovu priznat je kao jezik u službenoj upotrebi ili jezik manjine. Njime govori više od tri miliona ljudi.

Ime bosanski jezik nije novo. Bosanski vladari, franjevci, pisci i leksikografi tako su ga zvali stoljećima. Ova sveska govori o tom kontinuitetu: od Povelje Kulina bana, preko tri pisma, do savremene bosnistike.

POJMOVI U OVOJ SVESCI

bosančica	bosanska ćirilica, pismo srednjovjekovne Bosne
arebica	arapsko pismo prilagođeno bosanskom jeziku
alhamijado	književnost na bosanskom jeziku pisana arebicom
bosnistika	nauka o bosanskom jeziku

FRA ANTUN KNEŽEVIĆ, IZ PISMA UPUĆENOG BENJAMINU KÁLLAYU, 1885.

> …umjesto da pravedno, i iskreno rekne „zemlja Bosna", „žitelji Bošnjaci", a njihov jezik „bosanski".

Ja, ban bosanski Kulin, obećavam tebi, kneže Krvašu, i svim građanima dubrovačkim…

POČETAK POVELJE KULINA BANA, 1189.

PET FAZA BOSANSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

I	**Srednji vijek** · kamena književnost, bosančica
II	**Osmansko doba** · alhamijado, prvi rječnik
III	**Austro-Ugarska** · službeni naziv, gramatika
IV	**Jugoslavija** · pisci čuvaju jezik
V	**Najnovije doba** · povratak imena

TRI PISMA BOSANSKOG JEZIKA

Bosanski jezik pisan je bosančicom, arebicom i latinicom. Tabela pokazuje ista slova u sva tri pisma: gore bosančica, u sredini latinica, dolje arebica.

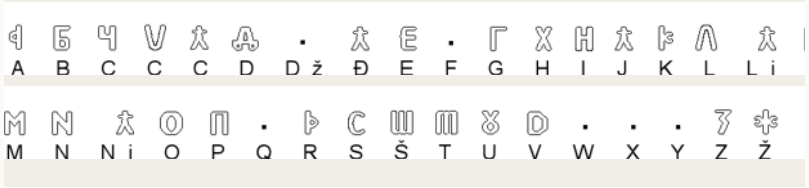

Tabela: Santasa99, CC BY-SA 4.0, Wikimedia Commons

„Nauk krstjanski“ fra Matije Divkovića, Venecija 1611., prva knjiga štampana bosančicom. Javno dobro.

SADRŽAJ

1 Jezik sa imenom zemlje 4
2 Povelja Kulina bana 4
3 Kamena i pergamentna knjiga 4
4 Franjevci i „jezik bosanski“ 5
5 Alhamijado i arebica 5
6 Prvi bosanski rječnik 5
7 Prve novine i štamparija 6
8 Gramatika bosanskoga jezika 6
9 Književnost koja je čuvala jezik 6
10 Povratak imena 7
11 Glas h i riječi iz istoka 7
12 Jezik kao domovina 7

3,1 mil. GOVORNIKA

1 JEZIK SA IMENOM ZEMLJE

Bosanski jezik danas

Bosanski jezik je jedan od tri službena jezika Bosne i Hercegovine. U Crnoj Gori je u službenoj upotrebi, a u Srbiji, Hrvatskoj, Sjevernoj Makedoniji i na Kosovu priznat je kao jezik manjine. Ima svoj međunarodni kod, bs, svoj pravopis, gramatiku i rječnike. Piše se latinicom i ćirilicom. Nauka koja ga proučava zove se bosnistika. Bosanski, hrvatski i srpski međusobno su razumljivi, ali svaki ima svoju normu i svoje ime.

2 POVELJA KULINA BANA

29. august 1189.

Pouzdano najstariji štokavski tekst na narodnom jeziku, pisan bosanskom ćirilicom diplomatičkog tipa, jeste Povelja Kulina bana Dubrovčanima, napisana 29. augusta 1189. Ban u njoj obećava dubrovačkim trgovcima slobodno kretanje i trgovinu po Bosni, bez carine, uz zaštitu i naknadu štete. Povelju je napisao dijak Radoje. Tekst je dvojezičan, latinski i narodni, a narodni dio nije doslovan prijevod, nego živa bosanska rečenica. Povelja svjedoči da je Bosna već u 12. stoljeću bila država s vladarom, pisarnicom i međunarodnim ugovorima. Sačuvana su tri primjerka: jedan se čuva u Sankt Peterburgu, a dva u Dubrovniku. Dvadeset deveti august uzima se kao dan bosanske pismenosti.

3 KAMENA I PERGAMENTNA KNJIGA

12. – 15. stoljeće

Najstariji ćirilični natpis u Bosni i Hercegovini je Humačka ploča iz 10. ili 11. stoljeća. Prva faza bosanske pismenosti je takozvana kamena književnost, natpisi na stećcima, pisani bosančicom. Uz njih su povelje bosanskih banova i kraljeva, pisma Dubrovniku i bogoslužbene knjige. Najljepša je Hvalov zbornik iz 1404., koji je za vojvodu Hrvoja Vukčića Hrvatinića prepisao krstjanin Hval. Bosančica je trajala stoljećima i nakon pada kraljevine: njome su pisali franjevci, a i begovske porodice u Bosni.

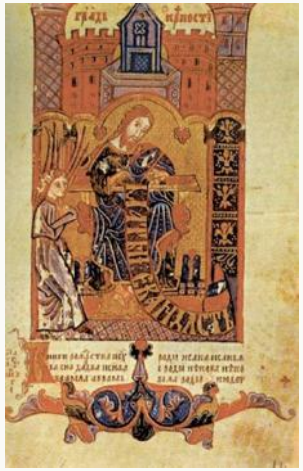

Hvalov zbornik, 1404., pisan bosančicom. Univerzitetska biblioteka, Bologna

IME JEZIKA KROZ STOLJEĆA

1611.
Divković: „jezik bosanski“

1631.
Uskufi: prvi rječnik

1866.
novine „Bosna“

1890.
Gramatika bosanskoga jezika

Ilhamijin „Ilmihal“ na bosanskom jeziku, pisan arebicom. Javno dobro

RIJEČI KOJE NOSE BOSNU

sevdah	ljubavna čežnja
merhamet	milosrđe, samilost
sabur	strpljenje
dunjaluk	ovaj svijet
avlija	dvorište
ćeif	užitak, volja
kahva	kafa

4 FRANJEVCI I „JEZIK BOSANSKI“

17. stoljeće

Bosanski franjevci pisali su za narod na narodnom jeziku i nazivali ga bosanskim. Fra Matija Divković objavio je 1611. u Veneciji „Nauk krstjanski“, za koji kaže da je preveden na pravi i istinski bosanski jezik. Bila je to prva knjiga štampana bosančicom. Jakov Mikalja, autor rječnika „Blago jezika slovinskoga“ iz 1649., zapisao je da je od svih slavenskih govora bosanski najljepši i da bi pisci trebali pisati bosanskim jezikom.

5 ALHAMIJADO I AREBICA

16. – 19. stoljeće

U osmanskom dobu Bošnjaci su svoj jezik pisali i arapskim pismom, prilagođenim bosanskim glasovima. Ta književnost zove se alhamijado. Najstariji poznati tekst je pjesma Mehmeda Erdeljca iz 1588. ili 1589. Najpoznatiji pjesnici su Abdulvehab Ilhamija Žepčak i Hasan Kaimija. Ilhamijin „Ilmihal“ na bosanskom jeziku jedan je od najljepših sačuvanih rukopisa. Arebicom su se pisala i pisma, ugovori i pjesme sve do 20. stoljeća.

Krajem 19. stoljeća Mehmed Džemaludin Čaušević prilagodio je arebicu tako da svaki glas bosanskog jezika ima svoje slovo.

187 GODINA PRIJE VUKOVOG RJEČNIKA

6 PRVI BOSANSKI RJEČNIK

1631. · Muhamed Hevai Uskufi

Muhamed Hevai Uskufi, rođen 1601. u Dobrnji kod Tuzle, napisao je 1631. „Makbuli arif“, bosansko-turski rječnik u stihovima, s više od 600 stihova i oko 2.000 riječi. To je prvi poznati rječnik bosanskog jezika. Napisan je u stihu da bi se lakše pamtio, po uzoru na perzijsko-turski rječnik „Tuhfe-i Šahidi“. Poređenja radi, punih 187 godina kasnije, 1818., Vuk Karadžić objavio je prvi rječnik srpskog jezika. Uskufi je pisao i pjesme na bosanskom jeziku, a sebe je nazivao Bosnevi, što znači Bosanac. Sačuvano je četrdesetak prijepisa Uskufijevog rječnika, u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu i u Univerzitetskoj biblioteci u Uppsali, u Švedskoj.

7 PRVE NOVINE I ŠTAMPARIJA

1866. · Vilajetska štamparija

Godine 1866. u Sarajevu je otvorena Vilajetska štamparija, a iste godine počele su izlaziti novine „Bosna“, na bosanskom i turskom jeziku. Osmanska uprava uvodila je bosanski jezik u škole i službu, a mnogi istraživači tu godinu uzimaju kao početak standardizacije. Bosna je tako ušla u doba štampe s jezikom koji je nosio njeno ime. Iste godine pokrenut je i „Bosanski vjestnik“, prve privatne novine u Bosni.

8 GRAMATIKA BOSANSKOGA JEZIKA

1890. – 1907.

Za vrijeme Austro-Ugarske, posebno pod upravom Benjamina Kállaya, naziv bosanski jezik bio je i službeni naziv za jezik u Bosni i Hercegovini. Godine 1890. izašla je „Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole“ Frane Vuletića. Pod pritiskom i s istoka i sa zapada, Zemaljska vlada je 1907. ukinula naziv bosanski jezik i uvela naziv srpsko-hrvatski. Ime je izbrisano odlukom, ali ne i iz naroda. Već ranije je fra Antun Knežević upozoravao vlast da jezik naziva „zemaljskim“ umjesto njegovim pravim imenom.

9 KNJIŽEVNOST KOJA JE ČUVALA JEZIK

20. stoljeće

U doba Jugoslavije službeni naziv bio je srpskohrvatski, ali su bosanski pisci čuvali jezik svoje zemlje. Hamza Humo, Hasan Kikić, Alija Nametak, Skender Kulenović, Ćamil Sijarić, Derviš Sušić, Meša Selimović s romanom „Derviš i smrt“ i Mak Dizdar s „Kamenim spavačem“, nadahnutim stećcima, stvorili su djela koja se čitaju i danas. „Derviš i smrt“ i „Kameni spavač“ objavljeni su iste, 1966. godine. Enver Čolaković zapisao je 1971. da je „Legendu o Ali-paši“ počeo pisati da bi sačuvao naš bosanski jezik. Rođeni Travničanin Ivo Andrić dobio je 1961. Nobelovu nagradu za književnost, za djela o Bosni.

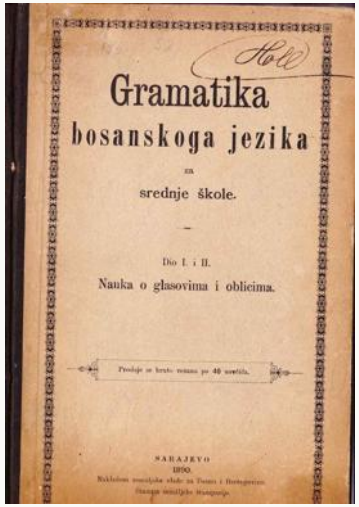
Gramatika
bosanskoga jezika
za
srednje škole.
Dio I. i II.
Nauka o glasovima i oblicima.
SARAJEVO
1890.

„Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole“, Sarajevo 1890. Javno dobro

IME JEZIKA KROZ STOLJEĆA

1907.
naziv ukinut

1992.
naziv vraćen

1996.
Pravopis bosanskoga jezika

REKLI SU O BOSANSKOM JEZIKU

na pravi i istinski jezik bosanski

Matija Divković, 1611.

od svih slavenskih govora bosanski je najljepši

Jakov Mikalja, 1649.

„Legendu o Ali-paši“ počeo sam pisati da bih sačuvao naš bosanski jezik

Enver Čolaković, 1971.

Jezik je ogledalo naše stvarnosti.

Abdulah Sidran

29. august · dan bosanske pismenosti

10 POVRATAK IMENA

1992. – 2018.

S nezavisnošću Bosne i Hercegovine vraćeno je i ime jezika. Alija Isaković objavio je 1992. „Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku“, Senahid Halilović 1996. „Pravopis bosanskoga jezika“, a Dževad Jahić, Senahid Halilović i Ismail Palić 2000. „Gramatiku bosanskoga jezika“. Dejtonski mirovni sporazum iz 1995. imenuje bosanski jezik. Novo izdanje Pravopisa objavljeno je 2018. Na Univerzitetu u Sarajevu djeluje Institut za jezik, a Dževad Jahić priredio je višetomni „Rječnik bosanskoga jezika“.

11 GLAS H I RIJEČI IZ ISTOKA

Osobine bosanskog jezika

Bosanski jezik čuva glas h tamo gdje ga drugi gube: kahva, lahko, mehko, sahat. Bogat je riječima iz turskog, arapskog i perzijskog, koje su postale njegove vlastite: sevdah, merhamet, sabur, dunjaluk, avlija, ćeif. Piše se ijekavicom, a budućnost se piše odvojeno: kupit ću. Sevdalinka, pjesma o sevdahu, postala je glas bosanske duše. Te osobine nisu ukras, nego trag stoljeća u kojima se Bosna susretala s Istokom i Zapadom i ostala svoja.

12 JEZIK KAO DOMOVINA

Peta faza · najnovije doba

Peta faza razvoja bosanskoga književnog jezika je savremeno doba, koje su obilježili Alija Isaković, Dževad Jahić, Senahid Halilović i nova generacija bosnoljuba. Malo je evropskih jezika koji su kroz historiju pisani s toliko pisama: bosančicom, glagoljicom, arebicom, latinicom i ćirilicom. U dijaspori, od Amerike do Australije, djeca u dopunskim školama uče jezik svojih roditelja. Bosanski se uči u školama i na univerzitetima, ima svoje institute, rječnike i pravopis. Od Kulinove povelje do danas prošlo je više od osam stoljeća, a jezik je sačuvao i ime i dušu: jezik je ogledalo zemlje koja ga govori.

Dokumenti o Bosni

ZBIRKA O HISTORIJI BOSNE I HERCEGOVINE

01 Važniji datumi i događaji

02 Grbovi i zastave Bosne i Hercegovine

03 **O bosanskom jeziku** · OVA SVESKA

04 Bosansko kraljevstvo

05 ZAVNOBiH i 25. novembar 1943.

06 Referendum o nezavisnosti

07 Značajne bitke Armije Republike Bosne i Hercegovine

08 Opsada Sarajeva

09 Genocid u Srebrenici

Izvori i dodatni materijali za ovu svesku

Primjerak br. _____ od 100

ABDULAH DAUL

Dokumenti o Bosni · Sveska 03
O bosanskom jeziku
Priredio Abdulah Daul · Sarajevo, 2027.
Prvo izdanje, 100 numerisanih primjeraka
Pismo: Raleway, Source Sans 3, Barlow Condensed · Papir: 170 g mat
Tekst: Abdulah Daul, dopunjeno. Naslovna strana: Povelja Kulina bana, 1189., javno dobro.
Ilustracije: Wikimedia Commons, javno dobro i slobodne licence; autori na pratećoj stranici.